

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
МАЛЬЦЕВОЇ Вероніки Валеріївни
«Полідискурсивність як феномен конституювання художнього тексту
(на матеріалі сучасної російської прози)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.02 – російська мова (філологічні науки). –
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2020.

Сучасна гуманітарна наукова парадигма поєднує в собі принципи антропоцентризму, когнітивізму, функціоналізму, характеризується підвищенням інтересу до проявів взаємозв'язку мови і культури, мови і соціуму. Аналізовану роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри російської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Російська мова як об'єкт лінгвокультурологічного, когнітивного та соціолінгвістичного дослідження» (номер державної реєстрації 015U000660).

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена, по-перше, збільшенням корпусу текстів, у тому числі написаних російською мовою, що вирізняються надскладною побудовою, у якій важливу роль відіграють численні автокоментарі, згадки про різноманітні прецедентні феномени культури, полікодовість, різнорівнева мовна гра тощо, а по-друге – одвічним прагненням зануритися в глибини тексту, особливо художнього, розшифрувати, розкодувати авторський задум і механізми його втілення, «експлікувати імпліцитне». Обидва компоненти є багатоплановими, суперечливими, остаточно не визначеними, що й підтримує сталий інтерес до їх вивчення. Прилучення до обговорення таких питань потребує високої ерудиції, а також певної наукової сміливості і рішучості. Подана до розгляду дисертація засвідчує наявність цих рис у В. В. Мальцевої.

Авторка вдається до аналізу механізмів дискурсивної взаємодії у сучасних художніх текстах через визнання полідискурсивності засадничим принципом їх текстової «конституції». Обрання задля досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань методів дослідження, як-от:

когнітивно-дискурсивного, інтерпретаційного, семіотичного, прагматичного, критичного дискурс-аналізу тощо – є обґрунтованим, доцільним, як і вихід у міждисциплінарний простір і залучення даних соціології, лінгвокультурології, філософії, психології тощо.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що В. В. Мальцева визначила методологічні засади вивчення феномену полідискурсивності; узагальнила і детально типізувала механізми організації полідискурсивного висловлювання, виокремила з-поміж них і кваліфікувала як основні інтердискурсивність, метадискурсивність, інтермедіальність і мінливість знака, уточнила визначення таких механізмів; виявила та описала результати їх дії у сучасних художніх текстах, що стало закономірним результатом кропіткого комплексного аналізу великого за обсягом і достатньо показового текстового матеріалу.

Результати дисертаційної роботи пройшли належну апробацію, а саме: були обговорені за очної участі дисертантки на 5 міжнародних і 2 всеукраїнських наукових конференціях; висвітлені в 7 опублікованих наукових роботах, з них 4 статті у фахових наукових виданнях, 1 стаття в зарубіжному, міжнародному виданні (*Path of Science: International Electronic Scientific Journal*), 1 стаття у вітчизняному нефарховому виданні й 1 стаття у зарубіжній колективній монографії (Польща).

Отже, дослідження, що виконано В. В. Мальцевою, має як теоретичне (розвиток теорії художнього дискурсу, поглиблення й уточнення поняття полідискурсивності), так і практичне значення (насамперед, для підготовки навчальних курсів не тільки лінгвістичного циклу, зокрема теорії та філософії мови, лінгвістичного аналізу тексту, лінгвокультурології і когнітивної лінгвістики тощо, а й історії російської літератури), указує перспективу подальшого вивчення (удосконалення процедури аналізу полідискурсивності художніх текстів, розширення корпусу текстів, залучених до розгляду, узагальнення відомостей про специфіку конституювання сучасних художніх текстів тощо).

Чітка і водночас складна, деталізована структура дисертаційної роботи, логіка викладу відповідають меті та завданням, що визначені у Вступі. Ця частина тексту дисертації містить усі необхідні компоненти, тобто пояснення щодо актуальності, новизни, теоретико-методологічних засад, методів і матеріалів, апробації положень і здобутків авторки тощо.

У розділі 1 «Теоретичні основи аналізу дискурсу» закладено теоретичне підґрунтя роботи: зроблено детальний огляд різноаспектних уявлень про дискурс, запропоновано та обґрунтовано робоче визначення, з'ясовано засади методології досліджень дискурсивної організації тексту, класифіковано дискурсивні формати і простежено їх взаємодію в художньому дискурсі, особливо в «некласичному художньому дискурсі», який, на думку В. В. Мальцевої, репрезентують тексти, що стали матеріалом дослідження.

Розділ 2 «Полідискурсивність як гібридне дискурсивне явище» висвітлює особливості поняття полідискурсивності. Складність полідискурсивності віддзеркалена у багаторівневій структурі розділу, що починається з власне визначення поняття. Далі йдеться про функціонально-прагматичний зміст полідискурсивності, що репрезентований змістовно-фактуальним, змістовно-концептуальним і змістовно-підтекстовим інформаційними типами, причому наголошено на надважливості останнього (с. 65). Авторка вважає, що полідискурсивність співвідноситься передовсім із постмодерністською філософією з її аксіологічною відносністю, полікультурністю, мовною грою тощо (підрозділ 2.3). В. В. Мальцева також вважає за потрібне заглибитися в історію науки і приділити окрему увагу зв'язку теорії полідискурсивності з теорією поліфонії М. М. Бахтіна. Підрозділ завершено констатацією, що «полідискурсивність виявляє ряд збігів і розмежувань з теорією поліфонії», але ці збіги і розмежування не вказані, на жаль (с. 70).

Механізми організації полідискурсивного висловлювання проаналізовані особливо сумлінно, ретельно; внаслідок заочної дискусії дано

уточнені визначення поняттям інтердискурсивності, метадискурсивності, інтермедіальності, полісемантичності (мінливих знаків) тощо як окремим механізмам створення полідискурсивності – феномену, «що конституює неklasичний художній дискурс» (с. 86).

Матеріали третього розділу дисертації демонструють вияви полідискурсивності в сучасних художніх російськомовних прозових творах практично на всіх рівнях мови від фонетичного до синтаксичного, зміни змісту знаків у залежності від соціальної комунікації, комунікативної компетенції суб'єктів спілкування, ілюструють інтермедіальний (зокрема сценарно-драматургічний, авдіальний, екфрастичний тощо), метадискурсивний (автокоментування, автореферентність, значущий повтор тощо), інтердискурсивний аспекти реалізації принципів полідискурсивності. Розділ містить численні, здебільшого переконливі коментарі до фрагментів текстів з ознаками полідискурсивності, що характеризують не тільки безпосередньо досліджувані факти, а й особу авторки, В. В. Мальцевої, як уважного, досвідченого, ерудованого, інтелектуального читача й інтерпретатора тексту, здатного розгадати авторські задуми будь-якого ступеня складності. Однак можна висловити сумніви щодо тлумачення окремих контекстів. Наприклад, погоджуючись загальною міркуваннями щодо авдіального коду у художньому тексті (3.3.2), просимо уточнити, які саме дискурси взаємодіють на фонемному рівні у контексті на с. 91. Навряд чи повтор літер, що приховує навіть «зловісну» абрєвіатуру «КГБ», є втручанням іншого (якого?) дискурсу, це може бути експресія у межах одного дискурсу.

Оскільки окремі положення ще потребують додаткового обговорення, уточнення, не зосереджуючись більше на характеристиці позитивних аспектів даної роботи, які, безперечно, вказані лише частково, зупинимося на деяких запитаннях і критичних зауваженнях.

1. Автореферат дисертації, що викладений на 18 сторінках та оформлений згідно з сучасними вимогами, загальною віддзеркалює основний

зміст роботи. Проте здивування викликає невідповідність окремих визначень в авторефераті і тексті дисертації. Це передовсім стосується такого надважливого компонента як мета дисертаційного дослідження (с. 2 автореферату і с. 21 дисертації). Так, у тексті автореферату зроблено доволі претензійну заявку на «розроблення теорії полідискурсивності» (с. 2), що виглядає дещо нелогічною після переліку імен дослідників явища полідискурсивності (с. 1 автореферату). Визначення, що запропоноване безпосередньо в тексті дисертації, яке обмежує мету дисертантки типологізацією різних механізмів полідискурсивної взаємодії та описом мовних перетворень, що супроводжують такі дискурсивні зрушення, на нашу думку, більш відповідає змісту роботи та аж ніяк не зменшує її цінність.

2. В. В. Мальцева ретельно опрацьовує поняття «дискурс», «полідискурсивність», «метадискурсивність», «інтердискурсивність». Їм – беззаперечно слушно – відведено окремі розділи і підрозділи роботи. На жаль, поняття «гіпердискурсивність» (див. на с. 2, 13 автореферату, с. 191 та ін. дисертації «гіпердискурсивні структури», «гіпердискурсивне утворення») і «наддискурсивність», що ними також послуговується авторка, і які, за логікою, входять до складу згадуваної групи понять, залишилися у роботі без визначення. Бажано було б почути роз'яснення з цього приводу під час захисту.

3. Дисертантка зосереджує увагу на вивченні текстів, що є, відповідно до тексту роботи, «нелінійними», «некласичними», «постмодерністськими». У зв'язку з цим постають питання: чи є синонімічними поняття «некласичний художній дискурс», «постмодерністський дискурс», «нелінійний дискурс»; як можна визначити поняття «класичний художній дискурс», якщо полідискурсивність властива навіть роману Ф. Достоєвського «Злочин і кара» (с. 61); чи взагалі існують (наголошуємо!) художні тексти із дискурсом лінійної структури? Як можна визначити інваріантну складову відібраних до розгляду доволі різноманітних текстів (звісно, крім того, що вони сучасні), якщо далеко не всі з них, на думку літературознавців, є, так би

мовити, «дітьми» епохи постмодернізму (наприклад, твори Л. Уліцької, С. Алексієвич)?

4. В. В. Мальцева зазначає новизну, самостійність запроваджуваного нею підходу до аналізу полідискурсивної природи (с. 4 автореферату). Чим вважає авторка цей метод: новим аспектом чи новим рівнем аналізу тексту?

Поставлені запитання, зроблені зауваження та побажання не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження, виконаного, безперечно, на високому науковому рівні.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що дисертація «Полідискурсивність як феномен конституювання художнього тексту (на матеріалі сучасної російської прози)» є актуальним самостійним дослідженням, що вирізняється необхідною новизною, має належне теоретичне і практичне значення, накреслює перспективи подальшого дослідження, містить цінний фактичний матеріал, за формою і змістом відповідає основним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому КМУ № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08. 2015 та № 1159 від 30.12.2015), а її авторка, Вероніка Валеріївна Мальцева, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.02 – російська мова.

Кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та слов'янської
філології Криворізького державного
педагогічного університету

О. І. Гамалі

